

Şəhərin unudulmuş ritmi: Bakı tramvayları

L.Təhməz

Bir zamanlar Bakı küçələrində şütüyən tramvaylar şəhər mənzərəsinin ayrılmaz bir parçası idi. Köhnə Filarmoniya meydanından Bayıl yamaclarına, mərkəzdən Bakının kənar məhəllələrinə qədər tramvayların səsi şəhərə canlılıq qatırdı. Bakı tramvayları tam 80 il milyonlarla insanı mənzilbaşına çatdırdı, dostları bir araya gətirdi, sevgi hekayələrinin şahidi oldu.

Bu gün Bakıda tramvay relslərini tapmaq mümkün olmasa da, onları xatırlayan yüz minlərlə insana rast gəlmək olar. Çünki xatirələr əbədi yaşayır.

XIX əsrin sonlarında Bakıda neft sənayesinin sürətli inkişafı şəhərdə ictimai nəqliyyata olan tələbatı artırdı. Bu ehtiyacı qarşılamaq üçün 1889-cu ildə şəhərdə "konka" adlanan, atla hərəkət edən nəqliyyat sistemi quruldu. Lakin bu sistem sürətlə artan sərnişin axınını qarşılaya bilmədi. 1903-cü ildə Şəhər Dumasına Bakıda elektrik tramvay xətlərinin salınması barədə təklif edildi, lakin bu təklifin reallaşması 20 il ləngidi. Nəhayət, 1922-ci ildə Bakı Soveti şəhərdə tramvay xətlərinin tikintisinə başladı. Əvvəl relslər Rusiyanın bir neçə zavoduna sifariş olundu. 1924-cü il fevralın 8-də ilk elektrik tramvay xətti istifadəyə verildi. Bu xətt Azneft meydanı ilə Dəmir Yolu Vağzalını birləşdirirdi.

Bu əlamətdar hadisə Bakı ictimaiyyətində böyük coşqu ilə qarşılandı və şəhərin nəqliyyat infrastrukturunda yeni dövrün başlanğıcı oldu. İlk tramvayı idarə edən Aleksandr Lisovski adlı şəxs olub. İlk bir neçə saat ərzində sərnişinlər pulsuz daşındı və bu, şəhərdə bayram kimi qeyd edildi. Həmçinin bu tarixi hadisəni əbədləşdirmək məqsədilə 1924-cü ildə Azərbaycan Foto-Kino İdarəsi (AFKİ) tərəfindən "Bakıda tramvay yolunun salınması və yolun açılışı" adlı qısametrajlı sənədli film istehsal edildi. Filmdə Bakıda ilk dəfə tramvay yolunun çəkilməsi, bu işdə şəhər zəhmətkeşlərinin fəal iştirakı və tramvay xəttinin təntənəli açılışı öz əksini tapırdı.

Bu filmdə, həmçinin Bakının o dövrdəki sosial-iqtisadi inkişafı və şəhər sakinlərinin yeni nəqliyyat vasitəsinə olan marağı göstərilirdi. Tramvayların istifadəyə verilməsi şəhərin nəqliyyat sistemində inqilabi dəyişikliklərə səbəb oldu və Bakının müasir şəhər kimi formalaşmasında mühüm rol oynadı.

İlk tramvay xəttinin uğurundan sonra Bakı tramvay şəbəkəsi sürətlə genişləndi. 1924-cü ilin sonunda paytaxtda artıq beş tramvay xətti fəaliyyət göstərir və bu xətlərdə 69 tramvay hərəkət edirdi. Statistik məlumatlara əsasən həmin ilin sonunda Bakı tramvay xətlərinin uzunluğu 35,9 kilometrə çatmış və il ərzində 37,4 milyon sərnişin daşınmışdı. 1940-cı illərdə isə xəttin uzunluğu 78,3 kilometrə, daşınan sərnişinlərin sayı isə ildə 193,2 milyona qədər artmışdı.

1960-cı illərdə Bakıda əsas diqqət trolleybus və avtobus nəqliyyatının inkişafına və metronun tikintisinə yönəldildi. Bu səbəbdən şəhərin tramvay şəbəkəsi tədricən azaldıldı və bəzi xətlər tamamilə ləğv edildi. 1980-ci illərin axırlarına doğru Bakı tramvay şəbəkəsinin ümumi uzunluğu təqribən 76,6 kilometr idi. 1990-cı illərdən etibarən isə tramvaylar yenilənmədiyi üçün köhnəlmiş və yararsız vəziyyətə düşmüşdü. Bütün bu dəyişikliklər şəhərin sürətlə artan əhalisinin nəqliyyat tələbatını qarşılamaq və daha səmərəli nəqliyyat həlləri tətbiq etmək məqsədi daşıyırdı. Lakin tramvay xətlərinin azalması şəhərin nəqliyyat tarixində əhəmiyyətli bir mərhələnin sona çatmasını göstərirdi. Nəhayət, 2004-cü ilin yanvarında Bakı tramvayı "Xətai" metrostansiyası - "Montin bazarı" marşrutu ilə sonuncu dəfə hərəkət etdi və həmin il bu xətt də bağlanaraq söküldü.

Paytaxtda ilk tramvay xəttinin istifadəyə verilməsindən 101 il keçir. Bir neçə il əvvəl "Azərbaycan Dəmir Yolları" QSC tərəfindən Bakı və Sumqayıtda mövcud olmuş tramvay xətlərinin bərpasının zəruriliyi bildirilmişdi. Bu, şəhərin nəqliyyat infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi və ekoloji cəhətdən təmiz nəqliyyat vasitələrinin yenidən tətbiqi məqsədi daşıyırdı. Bundan əvvəl, yəni 2013-cü ildə Gəncədə 1976-cı ilə qədər fəaliyyət göstərmiş tramvay nəqliyyatının yenidən təşkil edilməsi gündəmə gəlmişdi. Həmin il Gəncə Şəhər İcra Hakimiyyətində keçirilən tədbirdə Fransanın "ALSTOM" şirkəti ilə birlikdə tramvay xətlərinin çəkilməsi ilə bağlı ilkin layihə təqdim edilmişdi. Layihəyə əsasən ilkin mərhələdə 15 kilometr uzunluğunda tramvay xəttinin çəkilməsi planlaşdırılırdı. Daha sonra 2013-cü ilin noyabrında "NEWTL" şirkəti ilə birlikdə keçirilən görüşdə layihənin son variantı müzakirə edilmiş və memorandum imzalanmışdı. Belə ki, bu mərhələdə dəmiryol vağzalından başlayaraq, Heydər Əliyev prospektindən keçməklə şəhərin mərkəzini əhatə edən 5,5 kilometr uzunluğunda xəttin çəkilməsi nəzərdə tutulurdu. Hər marşrutda 3 vaqon olmaqla tramvayların sürəti saatda 70 kilometr, uzunluğu isə 25 metr planlaşdırılırdı. Layihəyə əsasən 12 dayanacaq və tramvay xətti boyunca velosiped yolunun çəkilişi də nəzərdə tutulmuşdu.

Son iki onillikdə Bakıda tramvay xətlərinin bərpası ilə bağlı müxtəlif müzakirələr aparılsa da, bu təşəbbüslərin real nəticəsi olmayıb. Lakin 30 dekabr 2023-cü ildə təsdiqlənən Bakı şəhərinin 2040-cı ilədək inkişafına dair Baş Planında tramvay nəqliyyatının yenidən istifadəyə verilməsi, paytaxtda 54,6 kilometr uzunluğunda tramvay şəbəkəsinin yaradılması nəzərdə tutulur. Ümumilikdə, 78 stansiya və dayanacağıın inşası da bu planın tərkib hissəsidir. Qeyd edilir ki, Bakının Mehdiabad və "Sea Breeze" kimi yaşayış sahələrinin metro və dəmir yolu ilə birbaşa əlaqəsi yoxdur. Bu ərazilərdə tramvay xətlərinin tətbiqi planlaşdırılır. Belə ki, "Sea Breeze"dən tramvay xətti çəkilərək Pirşağı stansiyası ilə əlaqələndiriləcək və orada bir nəqliyyat həbi yaradılacaq. Bundan əlavə, Baş Planda tramvay və metrobus kimi ictimai nəqliyyat növlərinin yaradılması da nəzərdə tutulur. Mövcud və yenidən qurulan dəmir yolu infrastrukturunun imkanlarından istifadə etməklə tramvay-elektrik qatarı sisteminin tətbiqi və sürətli tramvay nəqliyyatı (STN) infrastrukturunun genişləndirilməsi nəzərdə tutulub.

Bu, Bakı şəhəri və Abşeron yarımadasının nəqliyyat infrastrukturunun müasirləşdirilməsi və ekoloji cəhətdən təmiz nəqliyyat vasitələrinin tətbiqi baxımından əhəmiyyətlidir. Eyni zamanda tramvayların bərpası şəhər sakinlərinin rahatlığına və şəhərin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına töhfə verə bilər.